

Cauza C-224/01

HOTĂRÂREA CURȚII
din 30 septembrie 2003

Gerhard Köbler împotriva Republik Österreich

[cerere pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare, formulată de Landesgericht für
Zivilrechtssachen Wien (Austria)]

„Egalitate de tratament – Remunerarea profesorilor universitari - Discriminare indirectă –
Indemnizație de vechime - Răspunderea unui stat membru pentru prejudiciul cauzat
persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar care sunt imputabile acestuia –
Încălcări imputabile unei instanțe naționale”

În cauza C-224/01,

având ca obiect o cerere adresată Curții, în temeiul articolului 234 CE, de către Landesgericht
für Zivilrechtssachen Wien (Austria) pentru pronunțarea, în litigiul pendinte în fața acestei
instanțe, între

Gerhard Köbler

și

Republik Österreich,

a unei hotărâri preliminare privind interpretarea, pe de o parte, a articolului 48 din Tratatul CE
(devenit, după modificare, articolul 39 CE) și, pe de altă parte, a hotărârilor Curții din 5 mai
1996, Brasserie du pêcheur și Factortame (C-46/93 și C-48/93, Rec. p. I-1029), și din 17
septembrie 1997, Dorsch Consult (C-54/96, Rec. p. I-4961),

CURTEA,

compusă din G. C. Rodríguez Iglesias, președinte, J.-P. Puissochet, M. Wathelet, R. Schintgen
și C. W. A. Timmermans (raportor), președinți de cameră, C. Gulmann, D. A. O. Edward, A.
La Pergola, P. Jann și V. Skouris, F. Macken și N. Colneric, S. von Bahr, J. N. Cunha
Rodrigues și A. Rosas judecători,

avocat general: P. Léger,

grefier: H. A. Rühl, administrator principal,

după examinarea observațiilor scrise prezentate:

- pentru domnul Köbler, de A. König, Rechtsanwalt,

- pentru Republica Austria, de M. Windisch, în calitate de agent,

- pentru Guvernul austriac, de H. Dossi, în calitate de agent,

– pentru Guvernul german, de A. Dittrich și W.-D. Plessing, în calitate de agenți,

– pentru Guvernului francez, de R. Abraham și G. de Bergues precum și de C. Isidoro, în calitate de agenți,

- pentru Guvernul olandez, de H. G. Sevenster, în calitate de agent,

– pentru Guvernul Regatului Unit, de J. E. Collins, în calitate de agent, asistat de către D. Anderson, QC, și M. Hoskins, barrister,

- pentru Comisia Comunităților Europene, de J. Sack și H. Kreppel, în calitate de agenți,

având în vedere raportul pentru ședință,

după ascultarea observațiilor orale ale domnului Köbler, reprezentat de A. König, ale guvernului austriac, reprezentat de E. Riedl, ale guvernului german, reprezentat de A. Dittrich, ale guvernului francez, reprezentat de R. Abraham, ale guvernului olandez, reprezentat de H. G. Sevenster, ale guvernului Regatului Unit, reprezentat de J. E. Collins, asistat D. Anderson și M. Hoskins precum și ale Comisiei, reprezentată de J. Sack și H. Kreppel, în ședința din 8 octombrie 2002,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 8 aprilie 2003,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Prin ordonanța din 7 mai 2001, primită la grefa Curții la 6 iunie 2001, Landesgericht für Zivilrechtssachen Wien a adresat, în temeiul articolului 234 CE, cinci întrebări preliminare privind interpretarea, pe de o parte, a articolului 48 din Tratatul CE (devenit, după modificare, articolul 39 CE) și, pe de altă parte, a hotărârilor Curții din 5 mai 1996, Brasserie du pêcheur și Factortame (C-46/93 și C-48/93, Cul. p. I-1029), și din 17 septembrie 1997, Dorsch Consult (C-54/96, Cul. p. I-4961),

2 Aceste întrebări au fost adresate în cadrul unei acțiuni în răspundere inițiată de domnul Köbler împotriva Republicii Austria pentru încălcarea unei dispoziții de drept comunitar printr-o hotărâre a Verwaltungsgerichtshof, instanța administrativă supremă.

Cadrul juridic

3 Articolul 48 alineatul 3 din Gehaltsgesetz 1956 (Legea privind salariile din 1956, BGBl. 1956/54), astfel cum a fost modificată în 1997 (BGBl. I, 1997/109, denumită în continuare „GG”), prevede:

„În măsura în care acest lucru este necesar pentru a asigura serviciile unui om de știință sau a unui artist din țară sau din străinătate, președintele federal poate acorda un salariu de bază superior celui prevăzut la articolul 48 alineatul (2), la numirea într-un post de profesor universitar [articolul 21 din Bundesgesetz über die Organisation der Universitäten (Legea federală privind organizarea universităților) BGBl. 1993/805, denumită în continuare „UOG 1993”] sau de profesor titular în cadrul unei universități sau a unei instituții de învățământ superior.”

4 Articolul 50a alineatul (1) din GG este formulat după cum urmează:

„Un profesor universitar (articolul 21 din UOG 1993) sau un profesor titular în cadrul unei universități sau a unei instituții de învățământ superior, care are o vechime de cincisprezece ani în această poziție în cadrul universităților austriece sau a instituțiilor de învățământ superior și care a beneficiat timp de patru ani de indemnizația de vechime prevăzută la articolul 50 alineatul (4) poate pretinde, de la data la care cele două condiții sunt îndeplinite, o indemnizație specială de vechime luată în considerare la calcularea pensiei pentru limită de vârstă, a cărei valoare corespunde celei a indemnizației de vechime prevăzute la articolul 50 alineatul (4).”

Litigiul în acțiunea principală

5 Domnul Köbler este angajat al statului austriac din 1 martie 1986 printr-un contract de drept public în calitate de profesor universitar titular la Innsbruck (Austria). La numire, acestuia i s-a acordat salariul de profesor universitar titular de gradul zece, majorat cu indemnizația normală de vechime.

6 Prin scrisoarea din 28 februarie 1996, domnul Köbler a solicitat acordarea indemnizației speciale de vechime pentru profesorii universitari, în temeiul articolului 50a din GG. Acesta a susținut că, cu toate că nu îndeplinește cincisprezece ani de vechime ca profesor în universitățile austriece, are, în schimb, vechimea necesară dacă ar fi luată în considerare durata serviciului în universități din alte state membre ale Comunității. Acesta a susținut că, în speță, condiția unei vechimi de cincisprezece ani dobândite exclusiv în universitățile austriece – fără ca aceea obținută în universitățile din alte state membre să fie luată în considerare – constituie, de la aderarea Republicii Austria la Comunitate, o discriminare indirectă lipsită de justificare în dreptul comunitar.

7 În litigiul generat de cererea domnului Köbler, Verwaltungsgerichtshof (Austria) a adresat Curții, prin ordonanța din 22 octombrie 1997, o întrebare preliminară înregistrată la grefa Curții cu numărul C-382/97.

8 Prin scrisoarea din 11 martie 1998, grefierul Curții a întrebat Verwaltungsgerichtshof dacă aceasta consideră necesară menținerea întrebării sale preliminare având în vedere hotărârea din 15 ianuarie 1998, Schöning-Kougebetopoulou (C-15/96, Rec. p. I-47).

9 Prin ordonanța din 25 martie 1998, Verwaltungsgerichtshof a solicitat părților în litigiu să-și exprime punctul de vedere cu privire la cererea grefierului Curții, observând în mod provizoriu că problema de drept care face obiectul procedurii preliminare în cauză a fost rezolvată în favoarea domnului Köbler.

10 Prin ordonanța din 24 iunie 1998, Verwaltungsgerichtshof și-a retras întrebarea preliminară și, prin hotărârea din aceeași zi, a respins acțiunea domnului Köbler, pe motiv că indemnizația specială de vechime ar reprezenta o primă de loialitate care ar justifica în mod obiectiv o derogare de la dispozițiile de drept comunitar privind libera circulație a lucrătorilor.

11 Această hotărâre din 24 iunie 1998 enunța, în special:

„[...] Verwaltungsgerichtshof a admis, în ordonanța sa din 22 octombrie 1997 [în cauza C-382/97] pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare, că indemnizația specială de vechime nu are nici caracterul unei prime de loialitate, nici acela al unei recompense, ci face parte din salariu în cadrul sistemului de avansare în carieră.

Acest punct de vedere juridic, care nu este obligatoriu pentru părțile în procedura de contencios administrativ, nu poate fi reținut.

[...]

Aceasta demonstrează că indemnizația specială de vechime în temeiul articolului 50a din Gehaltsgesetz din 1956 nu intră sub incidența stabilirii valorii de piață care trebuie să fie efectuată în cadrul procedurii de numire, însă trebuie să se considere că aceasta are drept scop să ofere cercetătorilor care evoluează pe o piață a muncii foarte mobilă un stimul pozitiv în vederea desfășurării carierei în universitățile austriece. Prin urmare, aceasta nu poate fi un element din salariul propriu-zis, deoarece, având caracterul unei prime de loialitate, aceasta presupune o anumită durată a serviciului în calitate de profesor universitar titular în universități austriece. Această definiție nu se opune în esență ca indemnizația specială de vechime să fie interpretată ca un element lunar și că această primă de loialitate are, în consecință, un caracter de durată.

Deoarece în Austria – în ceea ce privește prezenta speță – statul federal este singurul responsabil în ceea ce privește universitățile, dispozițiile articolului 50a din Gehaltsgesetz din 1956 nu se aplică – contrar situației care constituia baza hotărârii [Schöning-Kougebetopoulou, citată anterior] – decât în cazul unui singur angajat. Luarea în calcul a perioadelor de serviciu anterioare, solicitată de reclamant, intră în cadrul „valorii de piață” în cursul negocierilor pentru numirea pe post. Luarea în considerare a acestor perioade de serviciu anterioare pentru indemnizația specială de vechime nu este prevăzută nici pentru cercetătorii austriece care reiau activitatea de predare în Austria după ce au predat în străinătate și ar fi contrară preocupării de a recompensa loialitatea de mai mulți ani față de un angajator, despre care Curtea a admis că justifică o dispoziție care încalcă în sine principiul nediscriminării.

Deoarece pretenția invocată în speță de reclamant, la o indemnizație specială de vechime în temeiul articolului 50a din Gehaltsgesetz din 1956, se referă la o primă de loialitate prevăzută de lege, iar Curtea, pentru motivele menționate, a admis că un astfel de sistem ar justifica un regim care ar fi într-un anumit mod în contradicție cu principiul nediscriminării, acțiunea bazată pe încălcarea acestui principiu de nediscriminare este neîntemeiată; prin urmare, este necesar să fie respinsă [...].”

12 Domnul Köbler a introdus o acțiune în daune-interese împotriva Republik Österreich în fața instanței de trimitere, pentru repararea prejudiciului pe care l-ar fi suferit prin neplata indemnizației speciale de vechime. Acesta susține că hotărârea Verwaltungsgerichtshof din 24 iunie 1998 a încălcat dispozițiile de drept comunitar direct aplicabile, astfel cum au fost interpretate de Curte în hotărârile în care aceasta a decis că o indemnizație specială de vechime nu constituie o primă de loialitate.

13 Republik Österreich susține că hotărârea Verwaltungsgerichtshof din 24 iunie 1998 nu încalcă dispozițiile de drept comunitar direct aplicabile. În plus, în conformitate cu aceasta, decizia unei instanțe de ultim grad de jurisdicție, precum Verwaltungsgerichtshof, nu poate justifica o obligație de reparație din partea statului.

Cu privire la întrebările preliminare

14 Landesgericht für Zivilrechtssachen Wien, considerând că, în cauza cu care este sesizată, interpretarea dreptului comunitar este incertă, iar o asemenea interpretare este necesară pentru

pronunțarea deciziei sale, a suspendat cauza și a adresat Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Jurisprudența Curții în conformitate cu care răspunderea statului este angajată în caz de încălcare a dreptului comunitar, oricare ar fi organul din statul membru căruia i se impută această încălcare (în special hotărârile conexe Brasserie du pêcheur și Factortame, citate anterior), se aplică, de asemenea, în cazul în care comportamentul presupus contrar dreptului comunitar al organului este o decizie a unei instanțe supreme a unui stat membru, precum, în speță, Verwaltungsgerichtshof?

2) În ipoteza unui răspuns afirmativ la prima întrebare:

Jurisprudența Curții conform căreia este de competența ordinii juridice din fiecare stat membru să desemneze instanța competentă pentru soluționarea litigiilor care privesc drepturi individuale, derivate din ordinea juridică comunitară (în special, de exemplu, hotărârea Dorsch Consult, citată anterior), se aplică, de asemenea, în cazul în care comportamentul presupus contrar dreptului comunitar al organului este o decizie a unei instanțe supreme a unui stat membru precum, în speță, Verwaltungsgerichtshof?

3) În ipoteza unui răspuns afirmativ la a doua întrebare:

Interpretarea din hotărârea sus-menționată a Verwaltungsgerichtshof, conform căreia indemnizația specială de vechime este un fel de primă de loialitate, este contrară unei dispoziții de drept comunitar direct aplicabile, în special principiului nediscriminării indirecte stabilit la articolul 48 din Tratatul CE, și jurisprudenței relevante a Curții în această privință?

4) În ipoteza unui răspuns afirmativ la a treia întrebare:

Această dispoziție de drept comunitar care a fost încălcată a dat naștere vreunui drept subiectiv pentru reclamantul în cauza principală?

5) În ipoteza unui răspuns afirmativ la a patra întrebare:

Curtea dispune, în baza formulării cererii pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare, de toate informațiile care îi permit să hotărască dacă Verwaltungsgerichtshof a abuzat în mod evident și semnificativ în speță de competența de apreciere de care dispune sau este de competența instanței austriece de trimitere să soluționeze această întrebare?”

Cu privire la prima și la a doua întrebare

15 Prin prima și a doua întrebare, care trebuie să fie examinate împreună, instanța de trimitere întreabă, în esență, dacă principiul conform căruia statele membre sunt obligate să repare prejudiciile cauzate persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar care le sunt imputabile se aplică, de asemenea, atunci când încălcarea în cauză decurge dintr-o decizie a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție și dacă, în caz afirmativ, este de competența ordinii juridice din fiecare stat membru să desemneze instanța competentă pentru a soluționa litigiile privind această reparație.

Observații prezentate Curții

16 Domnul Köbler, guvernele german și olandez, precum și Comisia consideră că răspunderea unui stat membru poate fi angajată pentru încălcarea dreptului comunitar din

cauza unei greșeli ce aparține unei instanțe. Cu toate acestea, aceste guverne, precum și Comisia, consideră că această răspundere ar trebui limitată și supusă diverselor condiții restrictive care se adaugă celor deja formulate în hotărârea *Brasserie du pêcheur* și *Factortame*, citată anterior.

17 În această privință, guvernele german și olandez susțin că nu ar exista „încălcare suficient de gravă” în sensul acestei hotărâri decât în cazul în care o hotărâre judecătorească ar ignora în mod deosebit de grav și evident dreptul comunitar aplicabil. Conform guvernului german, nerespectarea unei norme juridice de către o instanță nu este deosebit de gravă și evidentă decât atunci când interpretarea sau nepunerea în aplicare a dreptului comunitar este, pe de o parte, imposibil de apărut din punct de vedere obiectiv și trebuie, pe de altă parte, să fie considerată drept încălcare intenționată. Astfel de criterii restrictive se justifică în vederea protejării atât a principiului autorității lucrului judecat, cât și a independenței puterii judecătorești. În plus, un regim restrictiv al răspunderii statului pentru prejudiciile cauzate prin hotărâri judecătorești eronate răspunde, conform guvernului german, unui principiu general comun în legislațiile statelor membre în sensul articolului 288 CE.

18 Guvernele german și olandez susțin că răspunderea statului membru trebuie să rămână limitată la hotărârile judecătorești împotriva cărora nu poate fi exercitată nici o cale de atac, în special deoarece articolul 234 CE nu ar impune o obligație de pronunțare a unei hotărâri preliminare decât instanțelor care trebuie să pronunțe astfel de hotărâri. Guvernul olandez consideră că răspunderea statului nu ar trebui să fie angajată decât în ipoteza unei încălcări evidente și grave a acestei obligații de trimitere.

19 Comisia susține că o limitare a răspunderii statului din cauza hotărârilor judecătorești există în toate statele membre și este necesară în vederea păstrării autorității lucrului judecat din hotărârile finale precum și, prin urmare, a stabilității dreptului. Pentru acest motiv, Comisia preconizează că nu va recunoaște o „încălcare suficient de gravă” a dreptului comunitar decât atunci când instanța națională abuzează în mod evident de puterea sa ori nu respectă în mod clar sensul și domeniul de aplicare a dreptului comunitar. În prezenta speță, pretinsa greșală a *Verwaltungsgerichtshof* ar fi scuzabilă, iar acest caracter scuzabil ar fi unul din criteriile care permit să se concluzioneze că nu există o încălcare suficient de gravă a legislației (a se vedea hotărârea din 4 iulie 2000, *Haim*, C-424/97, Rec. p. I-5123, punctul 43).

20 Republica Austria și guvernul austriac (denumite în continuare, împreună, „Republica Austria”) precum și guvernul francez și cel al Regatului Unit, susțin că răspunderea unui stat membru nu poate fi angajată în cazul unei încălcări a dreptului comunitar imputabilă unei instanțe. Acestea invocă argumente bazate pe autoritatea de lucru judecat, pe principiul certitudinii juridice, al independenței puterii judecătorești, pe locul puterii judecătorești în ordinea juridică comunitară, precum și pe comparația cu procedurile deschise în fața Curții pentru a face Comunitatea răspunzătoare în temeiul articolului 288 CE.

21 Republica Austria susține, în special, că reexaminarea aprecierii legale a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție ar fi incompatibilă cu funcția unei astfel de instanțe, deoarece scopul deciziilor sale ar fi de a încheia definitiv un litigiu. În plus, dat fiind că *Verwaltungsgerichtshof* a examinat în detaliu dreptul comunitar în hotărârea din 24 iunie 1998, ar fi compatibil cu dreptul comunitar să se excludă o altă posibilitate de acțiune în fața unei instanțe austriece. În plus, Republica Austria susține că condițiile în care este angajată răspunderea unui stat membru nu pot fi diferite de acelea care se aplică răspunderii Comunității în circumstanțe asemănătoare. Având în vedere că al doilea alineat din articolul 288 CE nu poate fi aplicat unei încălcări de către Curte a dreptului comunitar deoarece, într-un asemenea caz, aceasta ar fi chemată să soluționeze o întrebare privind un prejudiciu pe

care ea însăși l-a cauzat, astfel încât ar fi în același timp judecător și parte, răspunderea statelor membre nu poate fi angajată nici pentru un prejudiciu cauzat de o instanță de ultim grad de jurisdicție.

22 În plus, Republica Austria susține că articolul 234 CE nu are ca scop să confere drepturi persoanelor particulare. În cadrul unei acțiuni pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare în fața Curții, părțile în acțiunea principală nu ar putea nici să modifice întrebările preliminare și nici să le declare lipsite de obiect (a se vedea hotărârea din 9 decembrie 1965, Singer, 44/65, Rec. p. 1191). Pe de altă parte, numai încălcarea unei dispoziții care are ca scop să confere drepturi persoanelor particulare ar putea, după caz, să angajeze răspunderea statului membru. Prin urmare, aceasta nu ar putea fi angajată pentru o încălcare a articolului 234 CE de către o instanță de ultim grad de jurisdicție.

23 Guvernul francez pretinde că recunoașterea dreptului la reparație din cauza unei aplicări pretins eronate a dreptului comunitar printr-o decizie definitivă a unei instanțe naționale ar fi contrară principiului respectării autorității lucrului judecat, astfel cum este recunoscut de Curte în hotărârea din 1 iunie 1999 Eco Swiss (C-126/97, Rec. p. I-3055). Guvernul respectiv susține, în special, că principiul intangibilității lucrului definitiv judecat are o valoare fundamentală în sistemele juridice bazate pe supremația legii și respectarea hotărârilor judecătorești. În cazul în care răspunderea statului pentru încălcarea dreptului comunitar de către un organ judiciar ar fi recunoscută, această supremație și această respectare ar fi puse în discuție.

24 Guvernul Regatului Unit susține că, în principiu și cu excepția cazului în care se încalcă în special un drept fundamental protejat de Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „CEDO”), nici o acțiune în răspundere nu poate fi angajată împotriva Coroanei pentru hotărâri judecătorești. Acesta adaugă că principiul protecției efective e drepturilor conferite prin normele comunitare, pe care se bazează principiul răspunderii statului, nu este absolut și citează în această privință termenele de decădere. Acest principiu poate sta la baza unei acțiuni în despăgubiri împotriva statului numai în cazuri rare, pentru anumite hotărâri judecătorești naționale strict definite. Beneficiile care rezultă din recunoașterea unui drept la daune-interese din cauza unei hotărâri judecătorești eronate ar fi în consecință limitate. Guvernul Regatului Unit consideră că este necesar să se pună în balanță aceste beneficii și anumite preocupări foarte importante.

25 În această privință, acesta face referire, în primul rând, la principiul certitudinii juridice și cel al autorității lucrului judecat. Legea descurajează contestarea hotărârilor judecătorești, acest lucru putând fi făcut numai prin intermediul unei căi de atac. Aceasta pentru a proteja partea câștigătoare și pentru a consolida interesul general la certitudinea juridică. În trecut, Curtea s-a arătat dispusă să limiteze domeniul de aplicare a principiului protecției efective pentru a păstra „principiile care sunt la baza sistemului juridic național, cum sunt acelea ale certitudinii juridice și respectării lucrului judecat care constituie expresia principiului certitudinii juridice” (hotărârea Eco Swiss, citată anterior, punctele 43-48). Recunoașterea răspunderii statului pentru o greșală a puterii judecătorești ar crea un risc de confuzie legală și ar menține starea de incertitudine a părților în litigiu în ceea ce privește situația lor.

26 În al doilea rând, guvernul Regatului Unit susține că autoritatea și reputația puterii judecătorești ar fi diminuate în cazul în care o eroare judiciară ar putea duce, în viitor, la o acțiune în despăgubiri. În al treilea rând, acesta susține că independența puterii judecătorești reprezintă un principiu fundamental în ordinea constituțională a tuturor statelor membre, care nu poate, cu toate acestea, să fie considerat niciodată un drept dobândit. Acceptarea unei

răspunderi a statului pentru acte juridice ar putea genera riscul de contestare a acestei independențe.

27 În al patrulea rând, acordarea de competență instanțelor naționale pentru ca acestea să soluționeze singure cauzele în care se aplică dreptul comunitar ar implica acceptarea faptului că aceste instanțe comit câteodată erori împotriva cărora nu se poate exercita nici o cale de atac sau care nu pot fi corectate în alt mod. Acest inconvenient a fost întotdeauna considerat drept acceptabil. În această privință, guvernul Regatului Unit subliniază că, în ipoteza în care răspunderea statului ar putea fi angajată pentru o greșeală a puterii judecătorești, astfel încât Curtea ar putea fi determinată să se pronunțe cu privire la o întrebare preliminară referitoare la acest punct, Curtea ar avea nu numai competența de a se pronunța cu privire la exactitatea hotărârilor instanțelor supreme naționale, ci și competența de a evalua caracterul serios și scuzabil al erorilor pe care acestea le-ar fi putut comite. Consecințele acestei situații în ceea ce privește relația, de o importanță vitală, între Curte și instanțele naționale, în mod evident nu ar fi pozitive.

28 În al cincilea rând, guvernul Regatului Unit susține că ar putea fi dificil de stabilit instanța competentă să se pronunțe într-o astfel de cauză privind răspunderea statului, în special a Regatului Unit, având în vedere atât sistemul juridic unitar al acestuia, cât și aplicarea strictă a principiului „stare decisis”. În al șaselea rând, acesta susține că, în cazul în care răspunderea statului pentru o greșeală a puterii judecătorești poate fi angajată, răspunderea Comunității pentru greșelile instanțelor comunitare ar trebui atunci să poată fi angajată în același mod și în aceleași condiții.

29 În privința celei de-a doua întrebări preliminare, domnul Köbler, precum și guvernul austriac și cel german, susțin că este de competența ordinii juridice din fiecare stat membru să desemneze instanța competentă pentru soluționarea litigiilor care pun în discuție drepturi individuale derivate din dreptul comunitar. Prin urmare, această întrebare ar trebui să primească un răspuns afirmativ.

Răspunsul Curții

Cu privire la principiul răspunderii statului

30 Este necesar să se amintească că, astfel cum a făcut-o în repetate rânduri, Curtea a hotărât că principiul răspunderii unui stat membru pentru prejudiciul cauzat persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar care sunt imputabile acestuia este inerent sistemului instituit de tratat (hotărârile din 19 noiembrie, Francovich și alții, C-6/90 și C-9/90, Rec. p. I-5357, punctul 35; Brasserie du pêcheur și Factortame, citat anterior, punctul 31; din 26 martie 1996, British Telecommunications, C-392/93, Rec. p. I-1631, punctul 38; din 23 mai 1996, Hedley Lomas, C-5/94, Rec. p. I-2553, punctul 24; din 8 octombrie 1996, Dillenkofer și alții, C-178/94, C-179/94 și C-188/94 - C-190/94, Rec. p. I-4845, punctul 20; din 2 aprilie 1998, Norbrook Laboratories, C-127/95, Rec. p. I-1531, punctul 106, și Haim, citată anterior, punctul 26).

31 De asemenea, Curtea a hotărât că acest principiu este valabil în orice ipoteză de încălcare a dreptului comunitar de către un stat membru și oricare ar fi organul din statul membru a cărui acțiune sau omisiune a determinat încălcarea (Hotărârile Brasserie du pêcheur și Factortame, citată anterior, punctul 32; din 1 iunie 1999, Konle, C-302/97, Rec. p. I-3099, punctul 62, și Haim, citată anterior, punctul 27).

32 În cazul în care, în ordinea juridică internațională, statul a cărui răspundere este angajată din cauza încălcării unui angajament internațional este considerat în întregul său, fie că încălcarea care este la originea prejudiciului este imputabilă puterii legislative, judecătorești sau executive, cu atât mai mult, în ordinea juridică comunitară, toate instanțele statului, inclusiv puterea legislativă, sunt obligate, în îndeplinirea sarcinilor lor, să respecte normele impuse de dreptul comunitar și care pot reglementa direct situația persoanelor particulare (hotărârea *Brasserie du pêcheur* și *Factortame*, citată anterior, punctul 34).

33 Având în vedere rolul esențial jucat de puterea judecătorească în protecția drepturilor pe care persoanele particulare le au în temeiul normelor comunitare, eficacitatea deplină a acestora ar fi pusă în discuție și protecția unor asemenea drepturi ar fi diminuată în cazul în care ar fi exclus ca persoanele particulare să poată, în anumite condiții, să obțină despăgubiri atunci când drepturile lor sunt afectate printr-o încălcare a dreptului comunitar imputabilă unei hotărâri a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție dintr-un stat membru.

34. Este necesar să se sublinieze în această privință că o instanță de ultim grad de jurisdicție reprezintă prin definiție ultima instanță în fața căreia persoanele particulare pot invoca drepturile care le sunt recunoscute de dreptul comunitar. O încălcare a acestor drepturi printr-o hotărâre a unei astfel de instanțe care a devenit definitivă nu mai poate, în mod normal, face obiectul unei modificări, iar persoanele particulare nu pot fi lipsite de posibilitatea de a angaja răspunderea unui stat pentru a obține în acest mod protecția juridică a drepturilor lor.

35. În plus, în special pentru a evita ca drepturile conferite persoanelor particulare de dreptul comunitar să fie ignorate, o instanță ale cărei hotărâri nu pot face obiectul unei căi de atac în dreptul intern este obligată să sesizeze Curtea, în temeiul articolului 234 CE paragraful al treilea.

36. Prin urmare, din cerințele inerente protecției drepturilor persoanelor particulare care se bazează pe dreptul comunitar decurge că acestea trebuie să aibă posibilitatea de a obține în fața unei instanțe naționale repararea prejudiciului cauzat prin încălcarea acestor drepturi în urma unei hotărâri a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție (a se vedea, în acest sens, hotărârea *Brasserie du pêcheur* și *Factortame*, citată anterior, punctul 35).

37. Anumite guverne din cele care au prezentat observații în cadrul prezentei proceduri susțin că principiul răspunderii statului pentru prejudiciul cauzat persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar nu a putut fi aplicat hotărârilor unei instanțe naționale de ultim grad de jurisdicție. În acest scop, au fost invocate argumente bazate, în special, pe principiul certitudinii juridice, mai precis pe autoritatea de lucru judecat, pe independența și autoritatea judecătorului precum și pe absența unei instanțe competente pentru a cunoaște litigiile privind răspunderea statului ca urmare a unor astfel de decizii.

38 În această privință, este necesar să se sublinieze că importanța principiului autorității de lucru judecat nu poate fi contestată (a se vedea hotărârea *Eco Swiss*, citată anterior, punctul 46). În fapt, pentru a garanta atât stabilitatea legislației și a relațiilor juridice, cât și o bună administrare a justiției, este important ca hotărârile devenite definitive după epuizarea căilor de recurs disponibile sau după expirarea termenelor prevăzute pentru exercitarea acestora, să nu mai poată fi puse în discuție.

39. Cu toate acestea, este necesar să se considere că recunoașterea principiului răspunderii statului în urma unei hotărâri a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție nu are în sine drept consecință punerea în discuție a autorității de lucru judecat a unei astfel de hotărâri. O procedură care vizează angajarea răspunderii statului nu are același scop și nu implică în mod

necesar aceleași părți ca procedura care a dus la hotărârea care a dobândit autoritatea de lucru judecat. În fapt, reclamantul într-o acțiune în răspundere împotriva statului obține, în caz de succes, obligarea acestuia la repararea prejudiciului suferit, dar nu în mod necesar punerea în discuție a autorității de lucru judecat a hotărârii judecătorești care a cauzat prejudiciul. În orice caz, principiul răspunderii statului inerent ordinii juridice comunitare prevede o astfel de reparație, dar nu și revizuirea hotărârii judecătorești care a cauzat prejudiciul.

40 Din acestea rezultă că principiul autorității de lucru judecat nu se opune recunoașterii principiului răspunderii statului în urma unei hotărâri a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție.

41 Nici argumentele întemeiate pe independența și autoritatea judecătorului nu pot fi luate în considerare.

42 În ceea ce privește independența judecătorului, este necesar să se precizeze că principiul răspunderii în cauză nu se referă la răspundere personală a judecătorului, ci la aceea a statului. Posibilitatea ca, în anumite condiții, răspunderea statului să fie angajată pentru hotărâri judecătorești contrare dreptului comunitar, nu presupune riscuri deosebite de punere în discuție a independenței unei instanțe de ultim grad de jurisdicție.

43 În ceea ce privește argumentul bazat pe riscul ca autoritatea unei instanțe de ultim grad de jurisdicție să fie afectată prin faptul că deciziile sale care au devenit definitive ar putea fi implicit puse în discuție printr-o procedură care permite angajarea răspunderii statului din cauza acestora, este necesar să se constate că existența unei căi legale care permite, în anumite condiții, repararea efectelor prejudiciale ale unei hotărâri juridice eronate ar putea, de asemenea, să fie considerată ca sporind calitatea ordinii juridice și, prin urmare, în final, și autoritatea puterii judecătorești.

44 Mai multe guverne au susținut, de asemenea, că un obstacol în calea aplicării principiului răspunderii statului în cazul hotărârilor unei instanțe naționale de ultim grad de jurisdicție constă în dificultatea de a desemna o instanță competentă pentru a cunoaște litigiile privind repararea prejudiciului care rezultă în urma unor astfel de hotărâri.

45 În această privință, este necesar să se constate că, dat fiind că, din motive legate în esență de necesitatea de a asigura persoanelor particulare protecția drepturilor care le sunt recunoscute de normele comunitare, principiul răspunderii statului care este inerent ordinii juridice comunitare trebuie să se aplice în privința hotărârilor unei instanțe naționale de ultim grad de jurisdicție, statelor membre le revine sarcina de a permite părților interesate să invoce acest principiu, punând la dispoziția acestora o cale legală corespunzătoare. Punerea în aplicare a principiului menționat nu poate fi compromisă prin absența unei instanțe competente.

46 Conform jurisprudenței constante, în absența unei reglementări comunitare, desemnarea instanțelor competente și reglementarea modalităților procedurale de acțiune în justiție destinate asigurării protecției depline a drepturilor conferite justițiabililor din dreptul comunitar revine ordinii juridice interne din fiecare stat membru (a se vedea hotărârile din 16 decembrie 1976, Rewe, 33/76, Rec. p. 1989, punctul 5; Comet, 45/76, Rec. p. 2043, punctul 13; din 27 februarie 1980, Just, 68/79, Rec. p. 501, punctul 25; Francovich și alții, citată anterior, punctul 42, și din 14 decembrie 1995, Peterbroeck, C-312/93, Rec. p. I-4599, punctul 12).

47 Sub rezerva că statele membre trebuie să asigure, în fiecare caz, o protecție efectivă a drepturilor individuale derivate din ordinea juridică comunitară, nu este de competența Curții să intervină în soluționarea problemelor de jurisdicție pe care le-ar putea ridica, în planul sistemului judiciar național, calificarea anumitor situații juridice întemeiate pe dispozițiile dreptului comunitar (hotărârile din 18 ianuarie 1996, SEIM, C-446/93, Rec. p. I-73, punctul 32, și Dorsch Consult, citată anterior, punctul 40).

48 Este necesar să se adauge că, în cazul în care considerente legate de respectarea principiului autorității de lucru judecat au putut inspira sistemelor de drept naționale restricții, uneori semnificative, ale posibilității de a angaja răspunderea statului pentru prejudiciul cauzat de hotărârile juridice eronate, astfel de considerente nu au fost de natură să excludă în mod absolut această posibilitate. În fapt, aplicarea principiului răspunderii statului hotărârilor juridice a fost acceptată sub o formă sau alta de majoritatea statelor membre, astfel cum avocatul general a subliniat la considerentele 77-82 din concluziile sale, chiar dacă numai sub rezerva unor condiții restrictive și eterogene.

49 În plus, se poate sublinia că, în același sens, CEDO și, în special, articolul 41, permite Curții Europene a Drepturilor Omului să oblige un stat care a încălcat un drept fundamental la repararea prejudiciului care a rezultat în urma acestui comportament pentru persoana vătămată. Din jurisprudența CEDO rezultă că o astfel de compensare poate fi de asemenea acordată atunci când încălcarea o reprezintă conținutul unei hotărâri a unei instanțe naționale de ultim grad de jurisdicție (a se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, hotărârea Dulaurans împotriva Franței din 21 martie 2000, nepublicată).

50 Din considerentele precedente rezultă că principiul conform căruia statele membre sunt obligate să repare prejudiciile cauzate persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar care le sunt imputabile este, de asemenea, aplicabil atunci când încălcarea decurge dintr-o hotărâre a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție. Este de competența ordinii juridice din fiecare stat membru să desemneze instanța competentă pentru soluționarea litigiilor privind această reparație.

Cu privire la condițiile în care poate fi angajată răspunderea statului

51 În ceea ce privește condițiile în care un stat membru este obligat să repare prejudiciul cauzat persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar care îi sunt imputabile, din jurisprudența Curții rezultă că acestea sunt în număr de trei, respectiv că norma juridică încălcată are ca obiect să confere drepturi persoanelor particulare, că încălcarea este suficient de gravă și că există o legătură directă de cauzalitate între încălcarea obligației care revine statului și prejudiciul suferit de persoanele vătămate (hotărârea Haim, citată anterior, considerentul 36).

52 Răspunderea statului pentru prejudiciul cauzat prin hotărârea unei instanțe naționale de ultim grad de jurisdicție care încalcă o normă de drept comunitar face obiectul acelorași condiții.

53 În ceea ce privește în special cea de-a doua condiție și aplicarea acesteia pentru a stabili o răspundere eventuală a statului din cauza unei hotărâri a unei instanțe naționale de ultim grad de jurisdicție, este necesar să se ia în considerare specificitatea funcției juridice, precum și cerințele legitime de certitudine juridică, astfel cum subliniază, de asemenea, statele membre care au prezentat observații în cadrul acestei cauze. Răspunderea statului în urma unei încălcări a dreptului comunitar printr-o astfel de hotărâre nu poate fi angajată decât în cazul excepțional în care judecătorul a nerespectat în mod evident dispozițiile legale aplicabile.

54 Pentru a stabili dacă această condiție este îndeplinită, instanța națională sesizată printr-o cerere de reparare trebuie să ia în considerare toate elementele care caracterizează situația care îi este prezentată.

55 Aceste elemente includ, în special, nivelul de claritate și precizie a normei încălcate, caracterul intenționat al încălcării, caracterul scuzabil sau nescuzabil al erorii de drept, poziția luată, după caz, de o instituție comunitară, precum și neîndeplinirea, de către instanța în cauză, a obligației sale de acțiune pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare în temeiul celui de-al treilea paragraf din articolul 234 CE.

56 În orice caz, o încălcare a dreptului comunitar este suficient de gravă atunci când hotărârea în cauză a fost luată cu ignorarea evidentă a jurisprudenței Curții în materie (a se vedea, în acest sens, hotărârea *Brasserie du pêcheur* și *Factortame*, citată anterior, punctul 57).

57 Cele trei condiții menționate la punctul 51 din prezenta hotărâre sunt necesare și suficiente pentru a atribui persoanelor particulare un drept la obținerea unei reparații, fără a exclude însă ca răspunderea statului să poată fi angajată în condiții mai puțin restrictive în baza dreptului național (a se vedea hotărârea *Brasserie du pêcheur* și *Factortame*, citată anterior, punctul 66).

58 Sub rezerva dreptului la despăgubiri care se bazează direct pe dreptul comunitar, în cazul în care aceste condiții sunt îndeplinite, statul trebuie să compenseze consecințele prejudiciului cauzat în cadrul dreptului național privind răspunderea, înțelegându-se că condițiile prevăzute de legislațiile naționale în materie de reparare a prejudiciului nu pot fi mai puțin favorabile decât cele care privesc reclamații asemănătoare de natură internă și nu pot fi prezentate astfel încât obținerea de despăgubiri să fie, în practică, imposibil sau extrem de dificilă (hotărârile citate anterior *Francovich* și alții, punctele 41- 43, și *Norbrook Laboratories*, punctul 111).

59 Din considerentele anterioare rezultă că este necesar să se răspundă la prima și la a doua întrebare că principiul conform căruia statele membre sunt obligate să repare prejudiciul cauzat persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar care le sunt imputabile se aplică, de asemenea, atunci când încălcarea în cauză decurge dintr-o hotărâre a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție, în cazul în care norma de drept comunitar încălcată are ca scop să confere drepturi persoanelor particulare, când încălcarea este suficient de gravă și când există o legătură directă de cauzalitate între această încălcare și prejudiciul suferit de persoanele vătămate. Pentru a stabili dacă încălcarea este suficient de gravă atunci când încălcarea în cauză decurge dintr-o astfel de hotărâre, instanța națională competentă trebuie, luând în considerare specificitatea funcției juridice, să stabilească dacă această încălcare are un caracter evident. Este de competența ordinii juridice din fiecare stat membru să desemneze instanța competentă pentru soluționarea litigiilor privind reparația menționată.

Cu privire la cea de-a treia întrebare

60 Este necesar să se amintească, cu titlu introductiv, că, în conformitate cu jurisprudența constantă, Curtea nu are competență, în cadrul aplicării articolului 234 CE, să hotărască în ceea ce privește compatibilitatea unei dispoziții naționale cu dreptul comunitar. Curtea poate, cu toate acestea, să identifice în conținutul întrebărilor formulate de instanța națională, luând în considerare datele prezentate de acesta, elementele care privesc interpretarea dreptului comunitar, pentru a permite acestei instanțe să rezolve problema juridică cu privire la care a fost sesizată (a se vedea, în special, hotărârea din 3 martie 1994, *Eurico Italia* și alții, C-332/92, C-333/92 și C-335/92, Rec. p. I-711, punctul 19).

61 Prin cea de-a treia întrebare, instanța de trimitere vizează în esență să afle dacă articolul 48 din tratat și articolul 7 articolul (1) din Regulamentul (CEE) nr. 1612/68 al Consiliului din 15 octombrie privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Comunității (JO L 257, p. 2), trebuie să fie interpretate în sensul în care se opun acordării, în condiții precum cele prevăzute la articolul 50a din GG, unei indemnizații speciale de vechime care, în conformitate cu interpretarea dată de Verwaltungsgerichtshof în hotărârea din 24 iunie 1998, constituie o primă de loialitate.

Observații prezentate Curții

62 Domnul Köbler susține, în primul rând, că indemnizația specială de vechime prevăzută la articolul 50a din GG nu este o primă de loialitate, ci un element din salariu, astfel cum Verwaltungsgerichtshof a admis inițial. În plus, până la hotărârea Verwaltungsgerichtshof din 24 iunie 1998, nici o instanță austriacă nu a considerat că indemnizația menționată constituie o primă de loialitate.

63 În continuare, chiar în ipoteza în care această indemnizație ar reprezenta o primă de loialitate sau o astfel de primă ar putea justifica o discriminare indirectă, domnul Köbler susține că nu există o practică constantă și definitivă a Curții cu privire la acest subiect. În aceste condiții, Verwaltungsgerichtshof și-ar fi depășit competența prin retragerea cererii pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare și pronunțarea hotărârii deoarece interpretarea și definirea noțiunilor de drept comunitar intră în competența exclusivă a Curții.

64 În cele din urmă, domnul Köbler susține că criteriile de acordare a indemnizației speciale de vechime exclud orice justificare pentru discriminarea indirectă pe care aceasta o realizează împotriva sa. Această indemnizație trebuie plătită indiferent în ce universitate austriacă reclamantul și-a exercitat funcția și nu trebuie să constituie o cerință ca acesta să fi predat continuu timp de cincisprezece ani aceeași disciplină .

65 Susținând faptul că dreptul național nu poate fi interpretat de Curte, Republica Austria afirmă că a treia întrebare preliminară trebuie înțeleasă în sensul în care instanța de trimitere dorește să obțină o interpretare a articolului 48 din tratat. În această privință, aceasta susține că dispoziția menționată nu se opune unui sistem de remunerare care permite să se ia în considerare calificările dobândite la alți angajatori naționali sau din străinătate de către un candidat la un post pentru a stabili salariul acestuia și care, în plus, prevede o indemnizație care poate fi calificată drept primă de loialitate a cărei obținere este legată de o anumită durată a serviciului la același angajator.

66 Republica Austria explică că, luând în considerare faptul că domnul Köbler, în calitate de profesor titular în cadrul unei universități, se găsește într-un raport de muncă de drept public, angajatorul său este statul austriac. Prin urmare, profesorul care trece de la o universitate austriacă la alta nu își schimbă angajatorul. Republica Austria susține că există, de asemenea, universități private în Austria. Profesorii care predau în aceste universități sunt angajați ai acestor instituții și nu ai statului, astfel încât raporturile lor de muncă nu fac obiectul dispozițiilor GG.

67 Comisia susține că articolul 50a din GG realizează, în încălcarea articolului 48 din tratat, o discriminare între perioadele de serviciu îndeplinite în universitățile austriece și cele îndeplinite în universitățile din alte state membre.

68 Este necesar să se constate, conform Comisiei, că Verwaltungsgerichtshof a ignorat, în evaluarea sa finală, domeniul de aplicare a hotărârii Schöning-Kougebetopoulou, citată

anterior. În lumina unor noi elemente de interpretare a dreptului național, Comisia consideră că această instanță ar fi trebuit să-și mențină cererea pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare, într-o variantă reformulată. Curtea nu a hotărât niciodată în mod explicit că o primă de loialitate poate justifica o dispoziție discriminatorie în privința lucrătorilor din alte state membre.

69 De altfel, Comisia susține că, chiar dacă indemnizația specială de vechime în acțiunea principală trebuie să fie considerată drept primă de loialitate, aceasta nu ar putea justifica un obstacol în calea liberei circulații a lucrătorilor. Aceasta consideră că, în principiu, dreptul comunitar nu împiedică un angajator să încerce să rețină lucrătorii calificați prin acordarea de măririi salariale sau de prime personalului său în funcție de durata serviciului în cadrul întreprinderii. Cu toate acestea, „prima de loialitate” menționată la articolul 50a din GG trebuie deosebită de primele care produc efecte numai în cadrul întreprinderii, în măsura în care aceasta ar acționa la nivelul statului membru în cauză, cu excluderea celorlalte state membre, și, astfel, ar afecta direct libera circulație a cadrelor didactice. În plus, universitățile austriece s-ar afla în concurență nu numai cu instituțiile din alte state membre, ci, de asemenea, între ele. Dispoziția menționată nu ar produce efecte în ceea ce privește acest al doilea tip de concurență.

Răspunsul Curții

70 Indemnizația specială de vechime acordată de statul austriac, în calitate de angajator, profesorilor universitari în temeiul articolului 50a din GG asigură un avantaj financiar care se adaugă la salariul de bază, a cărui valoare depinde deja de vechime. Un profesor universitar primește indemnizația menționată în cazul în care a exercitat această profesie timp de cel puțin cincisprezece ani în cadrul unei universități austriece și în cazul în care, în plus, primește de cel puțin patru ani indemnizația normală de vechime.

71 Prin urmare, articolul 50a din GG exclude, în vederea acordării indemnizației speciale de vechime pe care o prevede, orice posibilitate de a lua în considerare perioadele de activitate pe care un profesor universitar le-a efectuat în alt stat membru decât Republica Austria.

72 Este necesar să se constate că un astfel de regim poate împiedica libera circulație a lucrătorilor din două motive.

73 În primul rând, acest regim este în detrimentul lucrătorilor migranți resortisanți ai altor state membre decât Republica Austria, din moment ce acestor lucrători le este refuzată recunoașterea perioadelor de serviciu îndeplinite în aceste state în calitate de profesori universitari, numai din cauza faptului că aceste perioade nu au fost efectuate într-o universitate austriacă (a se vedea, în acest sens, privind o dispoziție asemănătoare din legislația grecească, hotărârea din 12 martie 1998, Comisia împotriva Greciei, C-187/96, Rec. p. I-1095, punctele 20 și 21).

74 În al doilea rând, acest refuz absolut de a recunoaște perioadele efectuate în calitate de profesor universitar într-un stat membru altul decât Republica Austria constituie un obstacol în calea liberei circulații a lucrătorilor stabiliți în Austria, însă în măsura în care este de natură să-i descurajeze pe aceștia din urmă să părăsească țara în vederea exercitării acestei libertăți. De fapt, la întoarcerea acestora în Austria, anii de experiență în calitate de profesor universitar într-un alt stat membru, prin urmare în exercitarea unor activități asemănătoare, nu ar fi luați în considerare pentru indemnizația specială de vechime prevăzută la articolul 50a din GG.

75 Aceste considerente nu sunt afectate de faptul, invocat de Republica Austria, că remunerația profesorilor universitari migranți, din cauza posibilității prevăzute la articolul 48 alineatul (3) din GG de a le acorda un salariu de bază mai ridicat pentru a promova recrutarea profesorilor din universități din străinătate, este adesea mai avantajoasă decât aceea pe care o primesc profesorii din universitățile austriece chiar luând în considerare indemnizația specială de vechime.

76 Pe de o parte, articolul 48 alineatul (3) din GG nu prevede decât o simplă posibilitate și nu garantează că un profesor al unei universități din străinătate va primi de la numirea în calitate de profesor într-o universitate austriacă o remunerare mai ridicată decât aceea a profesorilor din universitățile austriece care au aceeași experiență. Pe de altă parte, suplimentul de remunerare care poate fi oferit la momentul angajării, astfel cum prevede articolul 48 alineatul (3) din GG, este de altă natură decât indemnizația specială de vechime. Prin urmare, dispoziția menționată nu împiedică ca articolul 50a din GG să aibă ca efect o inegalitate de tratament între profesorii universitari migranți față de profesorii universitari austrieci și să creeze astfel un obstacol în calea liberei circulații a lucrătorilor, garantată prin articolul 48 din tratat.

77 În consecință, o măsură precum acordarea indemnizației speciale de vechime prevăzută la articolul 50a din GG poate constitui un obstacol în calea liberei circulații a lucrătorilor, fapt interzis, în principiu, prin articolul 48 din tratat și articolul 7 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1612/68. O astfel de măsură nu ar putea fi acceptată decât în cazul în care aceasta ar urmări un scop legitim compatibil cu tratatul și s-ar justifica prin motive imperative de interes general. Însă, într-un astfel de caz, ar fi necesar ca aplicarea să fie adecvată pentru a garanta îndeplinirea scopului respectiv și să nu depășească ceea ce este necesar pentru îndeplinirea acestuia (a se vedea hotărârea din 31 martie 1993, Kraus, C-19/92, Rec. p. I-1663, punctul 32; din 30 noiembrie 1995, Gebhard, C-55/94, Rec. p. I-4165, punctul 37, și din 15 decembrie 1995, Bosman, C-415/93, Rec. p. I-4921, punctul 104).

78 Prin hotărârea din 24 iunie 1998, Verwaltungsgerichtshof s-a pronunțat că indemnizația specială de vechime prevăzută la articolul 50a din GG constituie, conform dreptului național, o primă care vizează recompensarea loialității profesorilor universitari austrieci față de unicul lor angajator, statul austriac.

79 Prin urmare, este necesar să se examineze dacă faptul că indemnizația menționată constituie, conform dreptului național, o primă de loialitate poate fi considerat, în temeiul dreptului comunitar, ca indicând că aceasta este dictată de un motiv imperativ de interes general care poate justifica obstacolul în calea liberei circulații pe care această indemnizație îl comportă.

80 În această privință, este necesar să se sublinieze, cu titlu introductiv, că, deocamdată, Curtea nu a avut ocazia de a stabili dacă o primă de loialitate poate justifica un obstacol în calea liberei circulații a lucrătorilor.

81 La punctul 27 din hotărârea Schöning-Kougebetopoulou, citată anterior, și punctul 49 din hotărârea din 30 noiembrie 2000, Österreichischer Gewerkschaftsbund (C-195/98, Rec. p. I-10497), Curtea a respins argumentația prezentată în această privință de guvernul german și, respectiv, cel austriac. În fapt, Curtea a constatat în cadrul acestor hotărâri că legislația în cauză nu putea, în nici un caz, să vizeze recompensarea loialității lucrătorului față de angajatorul său, deoarece majorarea salarială pe care acest lucrător o primea pentru vechimea sa era stabilită de anii de serviciu efectuați la mai mulți angajatori. Din moment ce, în cauzele care stau la baza acestor hotărâri, majorarea salarială nu constituia o primă de loialitate, nu era

necesară examinarea de către Curte a posibilității ca o astfel de primă, în sine, să justifice un obstacol în calea liberei circulații a lucrătorilor.

82 În prezenta cauză, prin hotărârea din 24 iunie 1998, Verwaltungsgerichtshof a stabilit că indemnizația specială de vechime prevăzută la articolul 50a din GG recompensează loialitatea lucrătorului față de un singur angajator.

83 Cu toate că nu se poate exclude că obiectivul de a face lucrătorii loiali față de angajatorii acestora în cadrul unei politici de cercetare sau de învățământ universitar constituie un motiv imperativ de interes general, este necesar să se constate că, luând în considerare caracteristicile speciale ale măsurii din acțiunea principală, obstacolul pe care acesta îl comportă nu ar putea fi justificată cu privire la un astfel de obiectiv.

84 Pe de o parte, cu toate că profesorii din universitățile publice austriece sunt salariați unui unic angajator, respectiv statul austriac, aceștia sunt repartizați în universități diferite. Pe piața locurilor de muncă pentru profesorii universitari, diferitele universități austriece se află în concurență nu numai cu universitățile din alte state membre și cele din țări terțe, dar și între ele. În ceea ce privește acest al doilea tip de concurență, este necesar să se constate că măsura în acțiunea principală nu poate favoriza loialitatea unui profesor față de universitatea austriacă în care își desfășoară activitatea.

85 Pe de altă parte, cu toate că indemnizația specială de vechime vizează recompensarea loialității lucrătorilor față de angajatorul lor, aceasta are drept consecință, de asemenea, recompensarea profesorilor din universitățile austriece care continuă să-și exercite profesia pe teritoriul austriac. Prin urmare, indemnizația menționată poate avea consecințe în ceea ce privește alegerea efectuată de acești profesori între un loc de muncă în cadrul unei universități austriece și un loc de muncă într-o universitate din alt stat membru.

86 Prin urmare, indemnizația specială de vechime în acțiunea principală nu are ca efect numai recompensarea loialității lucrătorului față de angajatorul său. Aceasta determină, de asemenea, o segmentare a pieței locurilor de muncă pentru profesorii universitari pe teritoriul austriac și este incompatibilă cu însuși principiul liberei circulații a lucrătorilor.

87 Din considerentele anterioare reiese că o măsură precum indemnizația specială de vechime prevăzută la articolul 50a din GG presupune un obstacol în calea liberei circulații a lucrătorilor care nu poate fi justificată printr-un motiv imperativ de interes general.

88 Prin urmare, este necesar să se răspundă la cea de-a treia întrebare preliminară că articolul 48 din tratat și articolul 7 articolul (1) din Regulamentul (CEE) nr. 1612/68 trebuie să fie interpretate în sensul în care se opun acordării, în condiții precum cele prevăzute la articolul 50a din GG, unei indemnizații speciale de vechime care, în conformitate cu interpretarea dată de Verwaltungsgerichtshof în hotărârea din 24 iunie 1998, constituie o primă de loialitate.

Cu privire la a patra și a cincea întrebare

89 Prin a patra și a cincea întrebare, care trebuie să fie examinate împreună, instanța de trimitere vizează, în esență, să stabilească dacă, în acțiunea principală, răspunderea statului membru este angajată în urma unei încălcări a dreptului comunitar prin hotărârea Verwaltungsgerichtshof din 24 iunie 1998.

Observații prezentate Curții

90 Cu privire la a patra întrebare, domnul Köbler, guvernul german și Comisia susțin că articolul 48 din tratat se aplică direct și creează pentru persoanele particulare drepturi subiective pe care autoritățile și instanțele naționale au obligația să le ocrotească.

91 Republica Austria susține că nu este necesar să se dea un răspuns celei de-a patra întrebări decât în cazul în care Curtea nu răspunde întrebărilor precedente la modul la care aceasta sugerează. În măsura în care a patra întrebare a fost adresată numai pentru cazul în care ar fi oferit un răspuns afirmativ la a treia întrebare, pe care aceasta o consideră inadmisibilă, propune Curții să nu răspundă celei de-a patra întrebări. De altfel, aceasta susține că întrebarea în cauză nu este clară, având în vedere faptul că ordonanța de trimitere nu conține nici o motivare în această privință.

92 Cu privire la a cincea întrebare, domnul Köbler susține că este necesar să i se ofere un răspuns afirmativ, deoarece Curtea ar dispune de toate elementele care îi permit să hotărască dacă Verwaltungsgerichtshof a abuzat în mod evident și semnificativ, în cauza principală, de competența de evaluare de care dispune.

93 Republica Austria consideră că este de competența instanțelor naționale să aplice criteriile privind răspunderea statelor membre pentru prejudiciul cauzat persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar.

94 Cu toate acestea, în cazul în care Curtea ar oferi ea însăși un răspuns la întrebarea dacă răspunderea Republicii Austria este angajată, aceasta susține, în primul rând, că articolul 177 din Tratatul CE (devenit articolul 234 CE) nu are ca obiect să confere drepturi persoanelor particulare. Prin urmare, consideră că această condiție a răspunderii nu este îndeplinită.

95 În al doilea rând, nu se poate contesta că instanțele naționale dispun, în cadrul unui litigiu pendinte în fața lor, de o largă putere de apreciere pentru a stabili dacă trebuie să formuleze sau nu o cerere pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare. În această privință, Republica Austria susține că, în măsura în care Curtea a considerat, în hotărârea Schöning-Kougebetopoulou, citată anterior, că primele de loialitate nu sunt, în principiu, contrare dispozițiilor privind libera circulație a lucrătorilor, Verwaltungsgerichtshof a ajuns în mod întemeiat la concluzia că, în litigiul în privința căruia trebuie să se pronunțe, poate soluționa ea însăși problemele de drept comunitar.

96 În al treilea rând, în ipoteza în care Curtea ar recunoaște faptul că Verwaltungsgerichtshof nu a respectat dreptul comunitar în hotărârea din 24 iunie 1998, comportamentul acestei instanțe nu ar putea, în orice caz, să fie calificat drept încălcare gravă a dreptului comunitar.

97 În al patrulea rând, Republica Austria pretinde că nu poate exista în nici un caz o legătură de cauzalitate între retragerea de către Verwaltungsgerichtshof a cererii pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare adresată Curții și prejudiciul invocat în mod concret de domnul Köbler. O astfel de argumentație s-ar întemeia, de fapt, pe presupunerea imposibil de acceptat că o hotărâre preliminară adresată Curții ar fi confirmat în mod necesar teza juridică a domnului Köbler, în cazul în care întrebarea ar fi fost menținută. Cu alte cuvinte, aceasta ar presupune faptul că prejudiciul reprezentat de neplata indemnizației speciale de vechime pentru perioada de la 1 ianuarie 1995 la 28 februarie nu ar fi survenit în cazul în care cererea pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare ar fi fost menținută și ar fi dus la o hotărâre a Curții. Nu se poate baza argumentația unei părți în acțiunea principală pe o prejudecată cu privire la ceea ce ar fi hotărât Curtea în cadrul unei acțiuni pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare și nici nu este admisibilă invocarea unui prejudiciu pe această bază.

98 În ceea ce-l privește, guvernul german susține că este de competența instanței naționale să stabilească dacă sunt îndeplinite condițiile privind răspunderea statului membru.

99 Comisia consideră că răspunderea statului membru nu este angajată în acțiunea principală. De fapt, cu toate că, conform acesteia, prin hotărârea din 24 iunie 1998, Verwaltungsgerichtshof a interpretat greșit hotărârea Schönig-Kougebetopoulou, citată anterior, și, în plus, a încălcat articolul 48 din tratat, considerând că articolul 50a din GG nu era contrar dreptului comunitar, această încălcare ar fi într-un anumit fel scuzabilă.

Răspunsul Curții

100 Din jurisprudența Curții reiese faptul că aplicarea criteriilor care permit să se stabilească răspunderea statelor membre pentru prejudiciul cauzat persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar trebuie, în principiu, să fie realizată de instanțele naționale (hotărârile Brasserie du pêcheur și Factortame, citată anterior, punctele 55-57; British Telecommunications, citată anterior, punctul 41; din 17 octombrie 1996, Denkavit și alții, C-283/94, C-291/94 și C-292/94, Rec. p. I-5063, punctul 49, și Konle, citată anterior, punctul 58).

101 Cu toate acestea, în speță, Curtea dispune de toate elementele pentru a stabili dacă sunt îndeplinite condițiile necesare pentru angajarea răspunderii statului membru.

Cu privire la norma juridică încălcată, care trebuie să confere drepturi persoanelor particulare

102 Normele de drept comunitar, la a căror încălcare se referă acțiunea principală, sunt, astfel cum reiese din răspunsul la a treia întrebare, articolul 48 din tratat și articolul 7 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1612/68. Aceste dispoziții precizează consecințele care rezultă din principiul fundamental al liberei circulații a lucrătorilor în cadrul Comunității, interzicând orice discriminare bazată pe cetățenie între lucrătorii din statele membre, în special în ceea ce privește remunerarea.

103 Nu se poate contesta că aceste dispoziții au ca scop să confere drepturi persoanelor particulare.

Cu privire la caracterul suficient de grav al încălcării

104 Cu titlu introductiv, este necesar să se amintească desfășurarea procedurii care a dus la pronunțarea hotărârii Verwaltungsgerichtshof din 24 iunie 1998.

105 În litigiul pendinte în fața acestei instanțe între domnul Köbler și Bundesminister für Wissenschaft, Forschung und Kunst (ministrul federal al științei, cercetării și artelor) privind refuzul acestuia din urmă de a acorda domnului Köbler indemnizația specială de vechime prevăzută la articolul 50a din GG, instanța menționată a adresat o întrebare preliminară Curții cu privire la interpretarea articolului 48 din tratat și a articolelor 1-3 din Regulamentul nr. 1612/68, prin ordonanța din 22 octombrie 1997 înregistrată la grefa Curții sub numărul C-382/97.

106 Verwaltungsgerichtshof susține în această ordonanță că, pentru a soluționa litigiul pendinte în fața sa, „este esențial să se stabilească dacă este contrar dreptului comunitar consacrat prin articolul 48 din tratat [...] ca organul legislativ austriac să condiționeze indemnizația specială de vechime pentru profesorii universitari titulari, indemnizație care nu are caracterul unei prime de loialitate, nici caracterul unei recompense, ci reprezintă o parte

din salariu în cadrul sistemului de avansare în grila de salarii, de o vechime de cincisprezece ani care trebuie să fie dobândită într-o universitate austriacă”.

107 Este necesar să se constate mai întâi că această ordonanță de trimitere demonstrează fără dubiu că Verwaltungsgerichtshof considera că, în temeiul dreptului național, indemnizația specială de vechime în cauză nu constituia o primă de loialitate.

108 În continuare, din observațiile scrise ale guvernului austriac în cauza C-382/97 reiese că, pentru a demonstra că articolul 50a din GG nu putea încălca principiul liberei circulații a lucrătorilor prevăzut la articolul 48 din tratat, acest guvern a susținut că indemnizația specială de vechime prevăzută de această dispoziție ar constitui o primă de loialitate.

109 În continuare, este necesar să se amintească că, la punctele 22 și 23 din hotărârea Schöning-Kougebetopoulou, citată anterior, Curtea se pronunțase deja că o măsură care condiționează remunerarea unui lucrător de vechimea sa, dar exclude orice posibilitate de a lua în considerare perioadele de angajare asemănătoare efectuate în serviciul public al unui alt stat membru poate încălca articolul 48 din tratat.

110 Având în vedere faptul că, pe de o parte, Curtea se pronunțase deja că o astfel de măsură poate încălca această dispoziție din tratat și că, pe de altă parte, singura justificare invocată în această privință de guvernul austriac nu era relevantă în lumina ordonanței de trimitere, grefierul Curții, prin scrisoarea din 11 martie 1998, a transmis hotărârea Schöning-Kougebetopoulou, citată anterior, către Verwaltungsgerichtshof, pentru a-i permite acesteia să examineze dacă dispune de elemente de interpretare a dreptului comunitar necesare pentru a soluționa litigiul pendinte în fața sa și a adresat întrebarea dacă, prin prisma acestei hotărâri, Verwaltungsgerichtshof considera necesar să mențină cererea sa pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare.

111 Prin ordonanța din 25 martie 1998, Verwaltungsgerichtshof a invitat părțile în litigiu în fața acestei instanțe să se pronunțe cu privire la cererea grefierului Curții, observând provizoriu că problema de drept care face obiectul procedurii preliminare în cauză a fost rezolvată în favoarea domnului Köbler.

112 Prin ordonanța din 24 iunie 1998, Verwaltungsgerichtshof și-a retras cererea pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare considerând că menținerea acestei cereri nu mai era necesară în vederea soluționării litigiului. Aceasta a indicat că întrebarea esențială în prezenta speță era aceea de a stabili dacă indemnizația specială de vechime prevăzută la articolul 50a din GG reprezenta sau nu o primă de loialitate și că această întrebare ar fi trebuit soluționată în cadrul dreptului național.

113 În această privință, Verwaltungsgerichtshof a susținut, în hotărârea din 24 iunie 1998, că „[...] a plecat de la principiul, în ordonanța din 22 octombrie 1997, că indemnizația specială de vechime a profesorilor universitari titulari nu are nici caracterul unei prime de loialitate, nici acela al unei recompense” și că „această teză juridică, formulată într-un mod facultativ în ceea ce privește părțile în procedura de contencios administrativ, este abandonată”. Verwaltungsgerichtshof ajunge în această hotărâre la concluzia că indemnizația menționată constituie de fapt o primă de loialitate.

114 Rezultă din considerentele precedente că, după ce grefierul Curții a adresat Verwaltungsgerichtshof întrebarea dacă menține cererea pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare, aceasta din urmă a revizuit clasificarea din dreptul național a indemnizației speciale de vechime.

115 În urma acestei reclasificări a indemnizației speciale de vechime prevăzute la articolul 50a din GG, Verwaltungsgerichtshof a respins acțiunea domnului Köbler. În hotărârea din 24 iunie 1998, a dedus din hotărârea Schöning-Kougebetopoulou, menționată anterior, că, deoarece această indemnizație trebuia calificată drept primă de loialitate, aceasta putea fi justificată chiar dacă era în sine contrară principiului nediscriminării prevăzut la articolul 48 din tratat.

116 Astfel cum reiese din considerentele 80 și 81 din prezenta hotărâre, Curtea nu s-a pronunțat în hotărârea Schöning-Kougebetopoulou, citată anterior, cu privire la întrebarea dacă și în ce condiții ar putea fi justificat obstacolul în calea liberei circulații a lucrătorilor pe care o comportă o primă de loialitate. Concluziile pe care Verwaltungsgerichtshof le-a dedus din hotărârea menționată se bazează, prin urmare, pe o lectură eronată a acesteia.

117 Prin urmare, având în vedere că, pe de o parte, Verwaltungsgerichtshof a modificat interpretarea pe care o dă dreptului național prin calificarea măsurii prevăzute la articolul 50a din GG drept primă de loialitate, după ce hotărârea Schöning-Kougebetopoulou, citată anterior, i-a fost trimisă, și că, pe de altă parte, Curtea nu avusese încă ocazia să se pronunțe cu privire la problema de a afla dacă obstacolul în calea liberei circulații a lucrătorilor pe care îl comportă o primă de loialitate ar putea fi justificată, Verwaltungsgerichtshof ar fi trebuit să-și mențină cererea sa pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare.

118 De fapt, această instanță nu ar putea considera că soluționarea chestiunii de drept în cauză ar rezulta din jurisprudența stabilită a Curții sau nu ar permite nici o îndoială rezonabilă (a se vedea hotărârea din 6 octombrie 1982, CILFIT și alții, 283/81, Rec. p. 3415, punctele 14 și 16). Prin urmare, aceasta era obligată, în temeiul articolului 177 al treilea paragraf din tratat, să-și mențină cererea pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare.

119 În plus, astfel cum reiese din răspunsul la a treia întrebare, o măsură precum indemnizația specială de vechime prevăzută la articolul 50a din GG, cu toate că poate fi calificată drept primă de loialitate, presupune un obstacol în calea liberei circulații a lucrătorilor contrară dreptului comunitar. Prin urmare, Verwaltungsgerichtshof a încălcat dreptul comunitar prin hotărârea din 24 iunie 1998.

120 Prin urmare, este necesar să se examineze dacă această încălcare a dreptului comunitar are un caracter evident ținând seama în special de elementele care trebuie luate în considerare în acest scop, în conformitate cu indicațiile care figurează la punctele 55 și 56 din prezenta hotărâre.

121 În această privință, este necesar să se considere, în primul rând, că încălcarea normelor comunitare care fac obiectul răspunsului la a treia întrebare nu ar putea în sine să primească o astfel de calificare.

122 Dreptul comunitar nu reglementează în mod explicit problema de a afla dacă o măsură prin care un lucrător este premiat de angajator, precum o primă de loialitate, care presupune un obstacol în calea liberei circulații a lucrătorilor poate fi justificată și, prin urmare, poate fi în conformitate cu dreptul comunitar. Întrebarea menționată nu și-a găsit răspuns în jurisprudența Curții. În plus, acest răspuns nu era evident.

123 În al doilea rând, faptul că instanța națională în cauză ar fi trebuit, astfel cum s-a constatat la punctul 118 din prezenta hotărâre, să-și mențină cererea pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare nu poate infirma această concluzie. În prezenta speță, Verwaltungsgerichtshof

decisese să-și retragă cererea pentru pronunțarea unei hotărâri preliminare considerând că răspunsul la întrebarea de drept comunitar care trebuie soluționată a fost deja dat prin hotărârea Schönig-Kougebetopoulou, citată anterior. Prin urmare, din cauza lecturii eronate a acestei hotărâri, Verwaltungsgerichtshof nu a mai considerat necesar să supună această problemă de interpretare Curții.

124 În aceste condiții, și luând în considerare circumstanțele din speță, nu este necesar să se considere că încălcarea constatată la punctul 119 din prezenta hotărâre are un caracter evident și, prin urmare, este suficient de gravă.

125 Este necesar să se adauge că acest răspuns nu aduce atingere obligațiilor care rezultă, pentru statul membru în cauză, din răspunsul dat Curții la a treia întrebare preliminară.

126 Prin urmare, este necesar să se răspundă la a patra și la a cincea întrebare că o încălcare a dreptului comunitar, precum aceea care rezultă, în circumstanțele din acțiunea principală, din hotărârea Verwaltungsgerichtshof din 24 iunie 1998, nu are caracterul evident necesar pentru a putea fi angajată, în temeiul dreptului comunitar, răspunderea unui stat membru pentru o decizie a uneia din instanțele sale de ultim grad de jurisdicție.

Cu privire la cheltuielile de judecată

127 Cheltuielile efectuate de către Guvernele austriac, german, francez, olandez și de cel al Regatului Unit, precum și de către Comisie, care au prezentat observații Curții, nu pot face obiectul unei rambursări. Întrucât procedura are, în raport cu părțile din acțiunea principală, un caracter incidental față de procedura din fața instanței de trimitere, este de competența acestei instanțe să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată.

Pentru aceste motive,

CURTEA,

pronunțându-se cu privire la întrebările adresate de Landesgericht für Zivilrechtssachen Wien, prin ordonanța din 7 mai 2001, hotărăște:

1) Principiul conform căruia statele membre sunt obligate să repara prejudiciul cauzat persoanelor particulare prin încălcări ale dreptului comunitar care le sunt imputabile se aplică, de asemenea, atunci când încălcarea în cauză decurge dintr-o hotărâre a unei instanțe de ultim grad de jurisdicție, în cazul în care norma de drept comunitar încălcată are ca scop să confere drepturi persoanelor particulare, când încălcarea este suficient de gravă și când există o legătură directă de cauzalitate între această încălcare și prejudiciul suferit de persoanele vătămate. Pentru a stabili dacă încălcarea este suficient de gravă atunci când încălcarea în cauză decurge dintr-o astfel de hotărâre, instanța națională competentă trebuie, luând în considerare specificitatea funcției juridice, să stabilească dacă această încălcare are un caracter evident. Este de competența ordinii juridice din fiecare stat membru să desemneze instanța competentă pentru soluționarea litigiilor privind reparația menționată.

2) Articolul 48 din Tratatul CE (devenit, după modificare, articolul 39 CE) și articolul 7 articolul (1) din Regulamentul (CEE) nr. 1612/68 al Consiliului din 15 octombrie privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Comunității (JO L 257, p. 2), trebuie să fie interpretate în sensul în care se opun acordării, în condiții precum cele prevăzute la articolul 50a din Gehaltsgesetz 1956 (Legea salarială din 1965), astfel cum a fost

modificată în 1997, a unei indemnizații speciale de vechime care, în conformitate cu interpretarea dată de Verwaltungsgerichtshof (Austria) în hotărârea sa din 24 iunie 1998, constituie o primă de loialitate.

3) O încălcare a dreptului comunitar, precum aceea care rezultă, în circumstanțele din acțiunea principală, din hotărârea Verwaltungsgerichtshof din 24 iunie 1998, nu are caracterul evident necesar pentru a putea fi angajată, în temeiul dreptului comunitar, răspunderea unui stat membru pentru o decizie a uneia din instanțele sale de ultim grad de jurisdicție.

Rodríguez Iglesias	Puissochet	Wathelet
Schintgen	Timmermans	Gulmann
Edward	La Pergola	Jann
Skouris	Macken	Colneric
von Bahr	Cunha Rodrigues	Rosas

Pronunțată în ședință publică la Luxemburg, 30 septembrie 2003.

Grefier
R. Grass

Președinte
G.C. Rodríguez Iglesias